

Field : Islamic Sciences

Type : Review Article

Received: 13.03.2016 - *Accepted*: 24.06.2016

Harakânî'den Yesevî'ye Gönül Birliği

Murat AKIN

Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Zonguldak, TÜRKİYE

E-posta: makin119@hotmail.co.uk

Öz

Tarihte büyük medeniyet kuran milletler, sahip oldukları medeniyetlerini tesis eden değerlerle anılırlar. Çünkü tarihi yapanlar, bu değerlerin bizzat kendileridir. Bu nedenle böyle değerlerin ortaya çıkardığı eser ve düşünceleri yeni nesillere aktarmak son derece önemlidir. Şüphesiz Harakânî (ö. 425/1033) ve Yesevî bu değerlerdendirler. Bu zâtlar, vefatlarının üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen halen eser ve düşünceleri ile insanlığın yoluna ışık tutmaya devam etmektedirler. Bu duygu ve düşünceler ile “Harakanî'den Yesevî'ye Gönül Birliği” başlıklı tebliğimizde, Yesevî ve kendisinden yaklaşık bir buçuk asır önce yaşamış olan Harakanî'nin hayat ve eserlerinden hareketle gönül birliğine yapılan vurguyu ele almaya çalışacağız. Diğergâm ve insanların dertleriyle ilgilenmeyi kendilerine vazife kabul eden Harakanî ve Yesevî'nin insan tasavvurlarını, insan-insan ve insan-Allah ilişkisine dair görüşlerini incelemek ve bunları sunmak tebliğimizin amacı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Harakânî, Yesevî, gönül, sevgi

The Union of Hearts from Harakani to Yesevi

Abstract

Titled "The union of hearts from Haranki to Yesevi" we take into account the lives and works of Yesevi and Harakani - who lived around a century and half apart from each other and try to evaluate the emphasis given to the union of hearts. Having accepted their altruistic duty being to deal with the problems and suffering of people, the purpose of this essay is to understand and portray Harakani's and Yesevi's views on Human purpose, human-human and human-Allah relationship.

Keywords: Harakani, Yesevi, the union of hearts, dearness

Giriş

Harakânî'nin Hayatı

Ebu'l-Hasan Harakânî Horasan'da Bistam şehrinin kuzeyinde dağlık bir alanda bulunan Harakân köyünde 352/963 yılında (Harakânî, 2001:11) fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelip 425/1034 yılı aşure günü bir salı gecesinde vefat etmiştir. (Camî, 1995:444) Bu tarihler dikkate alındığında yaklaşık yetmiş üç yıl yaşamıştır. (Akın, 2006:19-27)

Harakânî'nin şahadeti ve kabri hakkında iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Harakân'da vefat ettiği şeklindedir. Kazvîni (ö.682/1283) Harakânî'nin kabrinin Bistam yakınlarındaki Harakân'da bulunduğunu, onu ziyaret edenlerin manen rahatladığını belirtir. (Kazvinî, ts.:363) Ancak bu görüş gerek devrin mütefekkirleri gerekse sonrakilerin eserlerinde pek bahsedilmez. Birçok kaynakta sadece şehadet tarihi olan 425/1033 belirtilmiştir. (Harakânî, 2001:13)

İkinci görüş ise Harakânî'nin Kars'ta metfun olduğu şeklindedir. (Kırzioğlu, 1995:536) Bu görüşe göre Harakânî H. 421-429 yılları arasındaki Kars muharebelerine bir takım dervişleriyle katılmış, Kars hududu Yahniler dağında sağ bacağında ve sol pazusundan yara alarak kan kaybıyla şehit olmuştur. (Çelebi, 1971:24) Daha sonraları Kars kalesine yakın bir yere defnedilmiştir. Bu gün Kars'ta sevenleri tarafında kabri ziyaret edilmektedir.

Harakânî, miladi X. Yüzyılın son çeyreği ile XI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış büyük mutasavvıflardan kabul edilir. (Harakânî, 2001:11) İsmi, Ali b. Ahmet b. Ca'fer'dir. Çeşitli kaynaklarda Ali b. Ca'fer şeklinde geçmektedir. (Hucvirî, 1979:204) Künyesi Ebu'l-Hasan el-Harakânî'dir.(Attâr, 2002:694) Mevlânâ, mesnevisinde "Ebu'l-Hüseyn" diye bir künyesinin de olduğunu bildirmektedir.(Mevlânâ,1995:VI/332)

Kaynaklarda eğitimi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ensârî, "Tabakatü's-sûfiya" isimli eserinde, Harakânî'nin ümmî olduğunu belirtmekle beraber onu dönemin en büyük maneviyat sahibi olarak tanıtmaktadır.(Herevî, ts.:510) Başka kaynaklarda ümmî olduğu fakat *Bayezid-î Bistâmî'nin* (ö. 234/848) manevi bir işareti üzerine Kur'an okumaya başladığı kaydedilmektedir. (Attâr, 2002:673) Bununla beraber Ebu'l-Hasan Harakânî, devrin âlimleri Ebu'l-Abbâs el-Kassâb gibi zâtlara talebelik yapmıştır. Harakânî'nin bir takım hocalardan dersler almış olmasıyla beraber ümmî olarak tanıtılması ona ümmiliği bir mahviyet makamı olarak verilmesi düşüncesi olabilir. Ayrıca Harakânî, *Bayezid-î Bistâmî'den* "üveysi" yolla feyz almış (Attâr, 2002:673) ve tasavvufta bağlılığı da *yine onadır*. (Camî, 1995:444)

Hayatta iken siyasi olsun ilmi olsun farklı gruptaki insanlarla iletişime geçmiş ve bunlardan ya bir şeyler öğrenmiş veya bunlara bir şeyler öğretmiştir. Böylelikle tasavvuf tarihinde her seviyede insana yol gösteren bir şahsiyet olarak yerini almıştır. Mesela, ilk Müslüman Türk devletini kuran Gazneli Mahmut (ö. 421/1030), onu ziyaret edenler arasındadır. Hatta Gazneli Mahmut, ziyaretinden ayrılırken Harakânî ona şu tavsiyede bulunmuştur: "Günahlardan sakın, namazı cemaatle kıl, cömert ol, Allah'ın yarattıklarına şefkat göster." (Attâr, 2002:677) Yine Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ (ö. 428/1037) da onunla görüşenler arasındadır. (Attâr, 2002:677) Harakânî'nin her tabakadaki insanlarla iletişimi onun hayata bakış açısını yansıtmaktadır.

Harakânî'nin *Nuru'l Ulûm*, *Esrar-ı sulûk* (*Sevr ü sülûk risalesi*), *Fakrnâme*, *Hidayetnâme*, *Beşâretnâme* ve *Münâcât* isimlerinde eserleri bulunmaktadır. Bunlardan *Nuru'l Ulûm* ve *Esrar-ı sulûk* Türkçeye çevrilmiş olup üzerlerinde bir takım çalışmalar yapılmıştır. (Çiftçi, 2006)

Ayrıca Türkiye'nin Kars ilinde 1995 yılında “Şehit Ebu'l-Hasan Harakânî (Hz.) külliyesi yaptırma ve yaşatma derneği” adı altında bir dernek kurulmuş olup, Harakânî ile ilgili araştırma ve sempozyumların yanı sıra onunla ilgili her türlü faaliyeti yürütmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığıyla Kars Valiliği yetki ve ilgili tüm özel ve tüzel kurumlar bu faaliyetlere destek vermektedirler.

Harakânî'den Yesevî'ye Gönül Birliği

Harakânî'nin gönül dünyasından terennüm eden manayı, kendisinden sonra gelen Gazneli Mahmud (ö. 421/1030), Kuşeyri (ö. 465/1072), Hucvîrî (ö. 465/1072) Hâce Yusuf Hemedânî (ö. 535/1140), Mevlânâ (ö. 672/1273), ve nihayetinde Ahmet Yesevî'de rahatlıkla görebilmekteyiz.

Şeyh Abdullah Herevî (ö. 481/1089), Şeyh Hakim Nasır, Şeyh Ebu'l-Kâsım Gürgânî (ö. 450/1058 veya 469/1077) ve Ebû Ali Farmedî (ö. 477/1048) gibi kişiler Harakânî'nin halifeleridir. (Dedeoğlu, 1999:125) Ebû Ali Farmedî, Harakanî'nin sohbetlerine katılıp manevi iklimden istifade ettiğini şöyle ifade etmiştir: “Kalbimde hâsıl olan aşk ve şevk ziyadesiyle artmıştı, bu arzusun çokluğu sebebiyle Harakânî hazretlerinin sohbetlerine kavuştum. Hizmetinde bulundum, nihayetsiz feyizlere manevi zevklere ulaştım.” (Dedeoğlu, 1999:125) Bu ifadelerde bulunan Ebû Ali Farmedî, Harakânî ile Yesevî arasındaki bağın kurulmasını da sağlayacak kişi olacaktır.

Şöyle ki, Ahmet Yesevî'nin hocası Yusuf Hemedânî, Harakânî'nin halifesi Ebû Ali Fârmedî'den feyiz almış ve sohbetinde bulunmuştur. Daha sonra Hemedânî bu sohbetlerde Harakânî'nin sözlerini duyacak ve bunlardan etkilenecektir. Hatta bu sözler üzerine şerhler yazacaktır. Mesela Harakânî'ye ait olduğu söylenen “es-Sûfi gayru mahlukin-sûfi nâ-aferide bâşed (sûfi yaratılmamıştır)” sözünü Hemedânî, *Safâvetü't-Tevhîd li tasviyeti'l-mürîd* isimli eserinde şerhetmiştir. (Tan, 2012:200)

Yesevî de aynı şekilde hocası Hemedânî'den Harakânî'nin öğretilerini duyarak onun hikmet pınarından istifade edecektir. 1100'lü yıllarda Yusuf Hamedanî'den aldığı tasavvuf terbiyesi ile Yesevîlik yolunu sistemleştirecektir. Böylelikle Harakânî'nin gönlünden çıkan el, Yesevî'nin kalbine degecektir. Değen bu el, o günden beri sevgi, barış, fedakârlık, diğergamlık ve kardeşlik sembolü olmuştur. Harakânî ile Yesevî arasında bir gönül bağının olduğunun en büyük alameti aynı dilden konuşmalarıdır. Her ikisinde de insan sevgisi kendisini zirvede göstermektedir.

Harakânî'nin ifadesiyle “Gönül denizdir, dil ise sahil. Deniz dalgalanınca içinde ne varsa onu sahile atar.” Bu bağlamda Harakânî ve Yesevî denizlerindeki sahillerde gezerken tüm insanlığa evrensel mesajlar halinde öğretiler bulmaktayız. Adalet ve sevgi üzerine inşa edilen, birlik ve beraberlik sağlayan bu öğretilere ise, her zamankinden daha çok muhtacız. Özgür ve barış içinde bir yaşamın tüm dünyayı sarmasında, Harakânî ve Yesevî gibi bilgelerin öğretileri son derece önem arz etmektedir.

Harakânî ve Yesevî'de Diğergamlık

Harakânî ve Yesevî'nin diğergamlık yönlerine geçmeden önce insan kavramının etimolojisine dikkat çekmek istiyorum. İnsan, Arapça bir kelime olup “üns” ve “nesy” kavramlarının müşterek bir terkidir. *Üns* yakınlık, sevecenlik, ülfet ve alaka anlamlarına gelir. Bu mana

insanların hemcinsleriyle ve yaratıcısıyla kolayca kurabileceği iletişim ve ilişki ağını ifade eder. *Nesy* ise gaflet, bildikten sonra unutmak, anlamamak ve hata etmek anlamlarına gelmektedir.

“İnsan” kelimesinin etimolojisinde bulunan bu her iki manayı, Harakânî’nin kâmil insan ve kâmil olmayan insan tanımlamalarında görebiliyoruz. Harakânî’ye göre “gönül sahipleri, kalplerini koruyan kimselerdir. Kalplerinin endişesi daima yüce Allah olanlardır.” Bu ifadeler insanın ünsiyet yönünü içerir. Diğer taraftan “gönlü dağınık olan insan, söyledikleriyle yaptıkları birbirine uymayan, kalbiyle dili arasında uyum olmayandır” şeklindeki ifadeleri de insanın nisyan yönünü içermektedir.

Ahmet Yesevî de insanın ulaşabileceği en üst mertebenin Allah’a karşı vazifesini yapmasıyla gerçekleşeceğini bunun da insanlara karşı vazifelerin yapılmasıyla mümkün olacağını ifade eder. Yesevî’nin bu düşüncede olduğunu “Garip, fakir yetimleri her kim arayıp sorar, razı olur o kuldan Perverdigar.” (Develi, 1999:71) ifadelerden anlamak mümkündür.

Harakânî, “Gönül sahipleri, kalplerini koruyan kimselerdir. Kalplerinin endişesi daima yüce Allah olanlardır.” derken; Yesevî de “Kalbinde Allah ve insan sevgisi taşımayı” ve “gönül gözüyle görmeyi” hakikatın kapısı olarak belirlemiştir. Buradan her iki gönül ehlinin sevgide Allah’ı öncelediklerini ve yaratılanlara karşı sevginin de bundan dolayı olduğunu vurguladıklarını görmekteyiz. Diğer bir ifade ile gönüllerine Allah’ı ve onun yarattıklarının tamamını sığdırmaya çalışmışlardır.

İnsan sevgisinin kendisinde zirvede olduğu Harakânî, diğergâmdı, dertlinin derdiyle ilgilenmeyi severdi. Kendisi, “Türkistan’dan Şam’a kadar olan sahada birinin parmağına batan diken, benim parmağıma batmıştır, birinin ayağına çarpan taş, benim ayağıma çarpmıştır. Onun acısını ben de duyarım. Bir kalpte üzüntü varsa o kalp benim kalbidir.” Gerçek kulluğun kula hizmetten geçtiğini bilenlerdendi. Bu yüzden: “Sabahleyin yatağından kalkan âlim, ilminin artmasını, zahit zühdünün artmasını ister. Ben ise bir kardeşimin gönlünü neşeyle doldurma ve onu sevindirme derdindeyim” derdi. (Attâr, 2002:684)

Aynı duygu ve düşünceleri Yesevî’de rahatlıkla görmekteyiz. Diğergâmlık ve ötekinin hak ve hukukunu gözetmeyi son derece önemseyen Yesevî, egoist olmayı kınamaktadır. Zor durumdakilere yardımcı olmak, bağışlayıcı olmak, şefkatli olmak, veren el olmak, katı kalpli olmamak gibi ahlaki prensiplere son derece bağlıdır. Bu ifadeleri şu dörtlükte kendini göstermektedir.

Nerede bir kalbi kırık kimse varsa merhem ol

Öyle bir mazlum nerede olsa arkadaş ol

Mahşer günü cemaline mahrem ol

Ben-sen diyen kimselerden geçtim işte. (Develi, 1999:67)

Birlik ve beraberlik olan vahdet anlayışını sıklıkla vurgulayan Yesevî, “Ben, sen diyen kimselerden geçtim işte” demek suretiyle, tefrika ve fitneden insanları sakındırmıştır. Yesevî’nin bu tür duygulara sahip olması, onu muhabbet ve sevgi insanı kılmış ve öğütlerinden istifade edilen tasavvufun temel taşlarından biri haline getirmiştir.

Harakânî; Türkistan’dan Şam’a kadar olan sahada birinin parmağına batan diken neticesindeki acıya ortak olurken, Yesevî de hakikât kapısının on makamından birini “kimseyi incitmemek” olarak belirliyordu.

“Bir mü’mini incitmeden sabahtan akşama varan bir kimse o gün akşama kadar peygamberle (s.a.s) yaşamış olur. Eğer mü’mini incitirse, Allah o günkü ibadetini kabul etmez.” (Attâr, 2002:709) diyen Harakânî ve “Sünnet imiş kâfiri de incitme! katı kalpli kalp kırıcıdan Allah şikâyetçidir.” (Yesevi, 2009) diyen Yesevî’nin tasavvufi anlayışlarında muazzam bir insan sevgisi hâkimdir. Harakânî ve Yesevî insanlara hizmeti kendi varlıklarının gayesi saymışlardır.

Böylelikle her ikisinin de söylemlerinin, çağları kucakladığını ve bu gün canlılığını aynen devam ettirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Yine her ikisinin de hayatlarını adeta toplumun hizmetine, yoksulların hamiliğine, yetimlerin ve kimsesizlerin kimsesi olmaya adadıklarını hayat hikâyelerinde net bir şekilde müşahade etmekteyiz.

Harakânî ve Yesevî’nin söz ve eserlerinin genelinden, insanın insanla ve insanın yaratıcısıyla iletişimde akıl ve kalp/gönül birliğinin çok vurgulandığını görüyoruz. Harakanî’den sonra Necmeddin Dâye, Attâr, Hemedânî, Yesevî ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî hatta Gazâlî (ö. 505/1111) ve Râzî (ö. 606/1210) gibi etkilediği şahıslarda da bu irtibatın çok vurgulandığı ve gönül bağının oluşmasının ehemmiyeti üzerinde durulduğu aşikârdır. Adeta bir gönül felsefesi oluşturmuşlardır.

Mevlânâ’nın yalnızca akılla kararlar alındığında ayrılıklara sebep olduğunu göstermek için verdiği bir örneği burada zikretmek yerinde olacaktır. Söylenceye göre adamın biri dört kişiye bir dirhem verir. Dirhemi alanlardan İran’lı ben bu parayı *engur’a* vereceğim der. Arap olan *inep* alacağım der. Rum da ben *istafil* alacağım der. Türk de ben *üzüm* isterim der. Aralarında anlayamayan bu dört kişinin de aslında istediği şey aynı olup o da üzumdür. Mevlânâ’ya göre bunların anlayamamalarına sebep olan şey, mana dilini bilmemeleridir. Eğer onlar tek kanatlı olmasaydı akılla beraber gönlü de dikkate alsalardı, kelamı gönle söyletebilirdi istedikleri şeylerin aynı olduğunu anlardı. (Altıntaş, 2007:20)

Sonuç

Son tahlilde insanlık, tarihte yaşamış önemli şahsiyetleri tanımakla çok şeyler öğrenecektir. Çünkü bu zâtlar fiziki boyuttaki insan dediğimiz varlığın, derûni yönüne vurgular yaparak, gönle ulaşmayı başarmışlardır. İşte gönle girmenin yolunu ve yöntemini öğrenmek için Harakânî ve Yesevî gibi sembollerin mesajları iyi okunmalı, tahlilleri iyi yapılmalı ve evrensel barışa katkıları üzerinde yoğunlaşılmalıdır.

Teşekkür

Bu çalışma, “Harakânî’den Yesevî’ye Gönül Birliği” proje başlığı altında Bülent Ecevit Üniversitesi 2016-YKD 68500357-02 Proje Kodu ile “Bilimsel Etkinliklere katılım Desteği” çerçevesinde desteklenmek suretiyle Ahmet Yesevi Üniversitesi tarafında 13-15 Nisan 2016 tarihinde 5. Uluslararası Bilim Kültür ve Spor Kongresi’nde sunulmuş olan bildiridir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş R, (2007), *Mevlânâ'da Gönül Kelamı*, Vefa Yay., İstanbul.
- Attâr F, (2002), *Tezkiretü'l-evliyâ*, Çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul
- Akın M, (2006), *Kars'ta Bir Mürşid-i Kâmil (Ebu'l-Hasan Harakânî Hayatı ve Tasavvufi Düşüncesi)*, Sivas.
- Camî A, (1995), *Nefahatü'l-üns, (Evliya menkıbeleri)*, ter. Lamiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara), İstanbul.
- Çiftçi H, (2006), *Şeyh Ebü'l-Hasan Harakânî I (Hayatı, Eserleri)*, Şehit Ebü'l Hasan Harakânî Derneği, Ankara; Sadık Yalsızuçanlar, *Seyr ü sülük risalesi*, Sûfi Kitap Yay., İstanbul.
- Çelebi M, (1971), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4. Kitap Ankara.
- Dedeoğlu A, (1999), *Altun Silsile - Silisile-i Sâdât-ı Nakşibendiyye-i Aliyye*, Osmanlı Yay., İstanbul.
- Develi H, (1999), *Ahmed Yesevi*, Şule Yay., İstanbul.
- el-Herevî A, ts, *Tabakatü's-sûfiyye*.
- Harakânî Ebu'l-Hasan, (2001), *Nuru'l-ulûm*, Çev.: Şenol Kantarcı, Ebu'l-Hasan Harakani Derneği Yayınları, Kars.
- Hucvirî A, (1979), *Keşfu'l-Mahcub*, Tahran.
- Kırzioğlu M. F, (1953), *Kars Tarihi*, Işıl matbaası, İstanbul.
- Kazvinî Z, ts, *Âsârül-Bilâd ve Âhbârül-Ibâd*, Beyrut.
- Mevlânâ C, (1995), *Mesnevi ve Şerhi*, (çev. Abdalbaki Gölpınarlı), İstanbul.
- Tan, MN, (2012), “Harakânî'nin Tasavvuf Tarihindeki Etkisine Bir Örnek: “Sûfi Yaratılmamıştır” Sözü ve Hâce Yusuf Hemedânî'nin Şerhi”, *I. Uluslar arası Harakânî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kars.
- Yesevî A, (2009), *Divan-ı Hikmet*, (Haz. Hayati Bice), TDV. Yay, Ankara.